

תצורת השם

דרכי התצורה של שם העצם

דרך תצורת השם = הדרך לפיה בנוי שם עצם.

קיימות חמש דרכים ליצירת מילים בעברית.

חמש דרכי התצורה הן:

1. מילה שאולה מלועזית
2. ראשי תיבות = (נוטריקונים)
3. הלחם בסיסים
4. בסיס + צורן סופי (מוספית)
5. שורש ומשקל

1. מילה שאולה מהלועזית

השפה העברית אימצה מילים משפות זרות.

דוגמאות:

קפה טוסטר רדיו טלוויזיה טיפ אינפורמציה אוניברסיטה פאזל סטייק פקס אינטרנט קייטרינג בייביסיטר ציפס שניצל בלון בנק טיפקס מסאז' מוטיבציה דיסק טרמינל בטרייה נגיב פנסיונר קונצ'רן פסיבי סופרמרקט.

2. ראשי תיבות (נוקטורניס)

ראשי תיבות שנהוג לקרוא אותם כמילה אחת כגון: מְנַפֵּל חֶזֶל (מתוך מילון ספיר)

דוגמאות נוספות:

צה"ל (=צבא הגנה לישראל) סטי"ל (=ספינת טילים) בג"צ (=בית דין גבוה לצדק) רמטכ"ל (=ראש מטה כללי) כני"ל נעמ"ת רמב"ם רש"י רה"מ ארה"ב שכפ"ץ בס"ד עב"ם מתנ"ס חו"ל נדל"ן בע"פ אעפ"כ פלמ"ח ח"כים.
יש שמות שהגרשיים "נפלו" עם השנים לדוגמה: דוח סְמָל

3. הלחם בסיסים

הלחם בסיסים = מילה שנוצרת מהרכבת שתי מילים.

דוגמאות:

מילה חדשה =	בסיס 2 = מילה	+	בסיס 1 = מילה
עֲרָפִיחַ	פיח		ערפל
כְּדוּרְגָל	רגל		כדור
רֶכֶבֶל	כבל		רכבת
רְמִזוּר	אור		רמז
קוֹלְנוֹעַ	נוע		קול
בְּרִנּוֹז	אווז		בר
חִיבָר	בר		חי

מילה חדשה = שם עצם חדש	+ בסיס 2 = מילה	בסיס 1 = מילה
מגדל	אור	מגדל
עד	כאן	עד
פלדה	דלת	פלדה
דחף	חפר	דחף
בין	לאמי	בין

4. בסיס + צורן סופי (מוספית)

בסיס = שם עצם

צורן סופי = סיומת בעלת משמעות המצטרפת למילה.

לדוגמה :

שם עצם חדש =	הוספת מוספית (צורן סופי)	בסיס = שם עצם
אגרון	סן	אגרון
תרגיל	סון	תרגיל
קש	סית	קש
כפול	סות	כפול
ספר	סיה	ספר

להלן רשימת סיומות, משמעויותיהן ודוגמאות

הסופית	משמעות	דוגמה
סן	בעל תכונה בעל מקצוע יסוד כימי כלי / מכשיר	מהפכן פסנתרן פרמץ יומן תחביבן תברואן סידן רוכסן הרפתקן תאורן אשגן פותרן
סון	הקטנה אוסף כתב עת סדר מקום כלי / מכשיר	צריפון פתגמון נרחון ראשון משפחתון הליכון ספון תאריכון שבועון תחתון גנון אצבעון סוסון שירון רבעון תיכון פעוטון שפתון
סית	הקטנה כלי תחבורה תכונה מקצוע חלקי לבוש בעלי חיים/צמחים	בדורית חללית נדבנית בדנית תחתנית זיקית פתקית כבאית תרבותית מלצרית חצאית צנונית קשית מכונית חנפנית שחקנית סגנית חרצית צלוחית שריונית חסכנית גזברית אמונית פלנית

הסופית	משמעות	דוגמה
סות	שם מופשט תכונה מקצוע	תועלתנות איכות כמות אנושיות סגפנות אלימות מכוונאות רוקחות נגרות צורפות
סיה	אוספים חלקי לבוש הקטנה / דברי מאכל כלי / מכשיר מקום מוצא צמחים	צמחיה תקליטיה סרטיה תיקיה חזיה מצחיה קתפיה גופיה עוגיה נקניקיה לחמניה מציה דבשניה ספגניה סכריה מטריה פתילה מלחיה חנכיה כנסיה נשקיה מרפזיה מאפיה רומניה איטלקיה ספרדיה יוגיה עגבניה שקדיה
סאי	מקצוע	חנאי אופטיקאי חידונאי מוסיקאי
סי	שם תואר / שייכות מוצא מספר סידורי	גורלי חקלאי אנדי משפטי אפריקני חיפני טברני רוסי שני שלישי רביעי חמישי

הערות :

- קיימות מילים שניתן לשייכן הן למקום והן לאוסף כגון: תקליטיה, ספריה.
- נקבה לציון הקטנה - סיומת X_{נת} - ילדנת נערנת צעירנת חמודנת
- השם עתונאות בנוי מ: עיתונאי (עת + X_{ון} + X_{אי}) + X_{ות}
- בלועזית - סיומת X_{יזם}: סוציאליזם ריאליזם ונדליזם
- סיומת לוג: קרדיולוג ארכיאולוג גיאולוג פסיכולוג זואולוג אסטרולוג
- סיומת X_ר: פנסיונר קריזיונר מיליארדר
- סיומת X_{יסט}: אלכוהוליסט גיטריסט טרקטוריסט טנקיסט פסימיסט קומוניסט
- בסיס עברי וסיומת לועזית ניק: מושבניק קיבוצניק מוסכניק מילואימניק פלמחניק
- בסיס לועזי וסיומת עברית זר: קומפוזיטור דקורטור (מעצב וילונות)

5. שורש ומשקל

משקל = תבנית קבועה שלתוכה מכניסים את שלוש אותיות השורש.

בפועל - שבעה בניינים

בשם העצם - משקלים רבים

כפי שלפועל הוצאנו שורש גם לשם העצם הבנוי ממשקל ניתן להוציא שורש.

לדוגמה: הַכָּבֵד : שורש : ר-כ-ב

עֲלָפוֹן : שורש : ע-ל-פ

לזיהוי אותיות השורש נשתמש באותיות ק-ט-ל (בפועל השתמשנו באותיות פ-ע-ל)

ק	ט	ל
ר	כ	ב

ק (האות הראשונה של השורש)
ט (האות השנייה של השורש)
ל (האות השלישית של השורש)

כמו בפועל גם למשקלים יש מוספיות: תחיליות, תוכיות (אמצעיות) וסופיות.

לדוגמה:

מְגַדֵּל השורש: ג-ד-ל, התחילית: מ

חִסְכוֹן השורש: ח-ס-כ, הסופית: ון

צָדִיק השורש: צ-ד-ק, התוכית: י

תְּחִילִית תּוֹכִית סוּפִית

ת
ח
ב

ה
ו
י

ש
ר
ש

ח
ב
ר

כיצד נוהה את המשקל ?

א. בגזרת השלמים - נחליף את אותיות השורש באותיות המשקל ק ט ל, נוסיף את המוספיות וננקד לפי הניקוד שמופיע בשם העצם.

שָׁעוֹן - שורש: ש-ג-ע

ש	ג	ע	+ ון
ק	ט	ל	+ ון

- המשקל שקיבלנו הוא: קִטְלוֹן

דוגמאות נוספות:

שם עצם	שורש	מוספיות	המשקל
מְגַרֵשׁ	ג-ר-ש	מ	מְגַרְטֵל
חֲדִישׁ	ח-ד-ש	י	חֲדִישׁ
נִזְלָת	נ-ז-ל	ת	קִטְלָת
טָבַח	ט-ב-ח	—	קִטְל

ב. בגזרות השונות - הניקוד של שם העצם בגזרות השונות משתנה לפי הגזרה. את המשקל קובעים לפי המשמעות של המילה, והניקוד של המשקל נקבע על-פי דרך השלמים. לדוגמה: בגזרת השלמים נאמר מִדְרָשׁ - משקל מְקַטֵּל, ובגזרת נל"יה נאמר מְחַנֵּה - גם הוא משקל מְקַטֵּל - לשניהם משמעות של מקום.

כל התופעות שחלות בפועל חלות בשם העצם.

לדוגמה:
 התלכדות עיצורים: התְּמַמּוּת = שם פעולה של התפעל (משקל הַתְּקַטְלוּת),
 הַנְּזָקוּת, הַנְּתָקוּת = שם פעולה של נפעל (משקל הַקְּטָלוּת)
 הידמות מלאה + התלכדות עיצורים (דגש משלים): מִצָּבָה = משקל מְקַטְלָה,
 מִפֵּל = משקל מְקַטֵּל, מִתְּכָת = משקל מְקַטְלָת
 כיווץ דיפתונג: הוֹבְלָה = משקל הַקְּטָלָה, תוֹחֵלֶת = משקל תְּקַטְלָת, מוֹרֵד = משקל מְקַטֵּל

הבחנה בין בסיס + צורן סופי (מוספית) לבין שורש + משקל

1 לפניכם המילים:

מְסַפֵּר, מְסַפֶּרָה, סִפּוּר, סִפִּיר, סִפֵּר, סִפֵּרָה, סִפְּיָה, סִפְּיָה, סִפֵּרָה

שאלה: מהי דרך התצורה של המילים?

התהליך:

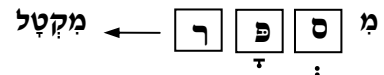
- א. פְּרוּק המילה - נבדוק ממה המילה מורכבת. תחילה נחפש שורש / פועל.
- ב. מציאת המשקל - אם ניתן להוציא שורש, סימן שדרך התצורה היא שורש + משקל. כדי למצוא את המשקל יש להכניס את השורש לתבניות.

תשובה:

א. מְסַפֵּר = שורש ס-פ-ר מְסַפֶּרָה = שורש ס-פ-ר סִפּוּר = שורש ס-פ-ר
 סִפֵּר = שורש ס-פ-ר סִפֵּרָה = שורש ס-פ-ר

מכיוון שניתן להוציא שורש, דרך התצורה היא שורש + משקל.

- ב. מציאת המשקל - הכנסה לתבניות המשקל והוספת תחיליות, תוכיות וסופיות.

2 לפניכם שתי מילים:

סִפְּוֹן, סִפְּוֹן

שאלה: מהי דרך התצורה של המילים?

התהליך:

- א. פְּרוּק המילה - נבדוק ממה המילה מורכבת.
- ב. אם קיבלנו שם עצם, ולא שורש / פועל סימן שדרך התצורה היא בסיס + צורן סופי.

תשובה :

סָפֶרֶן = סֶפֶר + הַסְיוּמַת כֶּן (משמעות הסיומת - בעל מקצוע)

סֶפֶרוֹן = סֶפֶר + הַסְיוּמַת סוֹן (משמעות הסיומת - הקטנה)

משקלים חשובים, משמעויות ודוגמאות

המשקל	תצורת המשקל	משמעות	דוגמה	בגזרות השונות
קָטַל	שלוש אותיות שורש ללא מוספיות דגש תבניתי בעה"פ	* מקצוע * תכונה * מכשיר * מילים שונות	פָּסַל בָּלַשׁ נָגַר טִיַּס חָלַשׁ נָשַׁת נָגַד נָפַץ קָטַר גָּמַד נָנַס חָטָא	<u>מְרֻבְעִים</u> - טִלְפֹן סְרָטֻט <u>נִלְ"י/ה</u> - חֲזָאִי כְּבָאִי <u>נִלְ"א</u> - קָנָאִי <u>גְרוֹנִיִּים</u> - פָּרַשׁ נֶהָג
קָטַלְתַּ	שלוש אותיות שורש + ת' סופית לציון נקבה דגש תבניתי בעה"פ	* מכשיר * מחלות * אוסף	כְּסָפַת קִלְטֹת אֲדָמַת נִזְלַת חֲצָבַת נִיֶּרֶת צִנְרֶת	<u>גְרוֹנִיִּים</u> -רְחַפַּת קֶרְחַת <u>מְרֻבְעִים</u> -טִפְטֻפַּת שֶׁרְשֶׁת
קָטַלוֹן	שלוש אותיות שורש + סופית Xוֹן דגש תבניתי בעה"פ	* מחלה * מצב	שָׁרְוֹן עֲנֻרוֹן שִׁגְעוֹן בְּטַחוֹן צְמָאוֹן רִקְבוֹן שִׁטְפוֹן	<u>גְרוֹנִיִּים</u> - גָּרְעוֹן הַרְיוֹן <u>נִלְ"י/ה</u> - הַגְיוֹן חֲזָיוֹן
קָטַלוֹן	שלוש אותיות שורש + ון סופית	* שם מופשט	צְבִיוֹן יִתְרוֹן פְתָרוֹן	<u>גְרוֹנִיִּים</u> -עֲלָבוֹן רַעִיוֹן <u>נִלְ"י/ה</u> - דְמִיוֹן רָצוֹן
קָטַל	שלוש אותיות שורש ללא מוספיות דגש תבניתי בעה"פ	* תכונה * בעלי מום	טָפַשׁ חֲנֹר גִבֹן עוֹר עֵלַג אֵלֶם	<u>גְרוֹנִיִּים</u> - חֲרַשׁ קָטַע קֶרַח
קָטִיל	שלוש אותיות שורש + י' תוכית דגש תבניתי בעה"פ	* תכונה * מכשיר	שְׁלִיט אֲבִיר בְּנִקְבָה-אֲמִיָּה סֶכֶן פְּטִישׁ לֶפִיד	<u>גְרוֹנִיִּים</u> - עָרִיץ פְּרִיץ
קָטִיל	שלוש אותיות שורש + י' תוכית	* תכונה/מצב * מכשיר עונות ופעולות חקלאיות * מקום	תְּמִים דְלִיק כְּבִיס בְּנִקְבָה - פְּגִיעָה טְרִיָּה גְלִיל סְדִין צְמִיד אֲבִיב מְסִיק חֲרִישׁ רְצִיף יָצִיעַ אֲפִיק נָקִיק	<u>נִלְ"י/ה</u> - טְרִי עָנִי נָקִי <u>גְרוֹנִיִּים</u> - רְהִיטִים זָרִיז
קָטַל	שלוש אותיות שורש ללא מוספיות	* תכונה * מצב	יָקַר רָשַׁע חָכֶם רָעַב שָׁבַץ שָׁרַב צָמָא	<u>גְרוֹנִיִּים</u> - חֲדָשׁ עָנֹו
קָטוּל	שלוש אותיות שורש + ו' תוכית	* מקצוע * תכונה/מצב	כְּרוֹז לְקוּחַ גְדוּל טְהוֹר יְתוּם רְחוּק	

הערות: משקל קטל - הקמץ נחטף בנטייה. יקר - יקרים
משקל קטול - מילים בהן הקמץ אינו נחטף בנטייה. פמוט - פמוטות, פרוז, פגוש, שבוע,
פעוט לקוח ממון. בשאר המילים הקמץ נחטף: גדול - גדולים

המשקל	תצורת המשקל	משמעות	דוגמה	בגזרות השונות
קטלן / קטלן	שלוש אותיות שורש + נ' סופית	* מקצוע * תכונה * מכשיר	קטלן - בדכו חקנו סדכו קטלן - חבלו קבלו קטלן - בכנו נדכו ציתו קטלן - דדכו ודכו קטלן - גלשו לזנו מזנו	גרוניים - צעקו פעסו מרובעים - בזבזו סכסכו גנדכו
מקטל	שלוש אותיות שורש + מ תחילית	* מכשיר	מברג מסמר מחבט מפסק מצבר מצנח	נפו"י - מוקד מוקש חפי"צ - מצת נל"י/ה - מעקה מכסה ע"וי - מחוג מטוס משוט מנוף ע"ע - מגן
מקטלה	שלוש אותיות שורש + מ תחילית ו-ה סופית	* מכשיר	מקדחה מגרפה מסרטה מצלמה ממטרה מקפצה	גרוניים - מאפכה ע"וי - מחוגה מנוכה מריצה ע"ע - מגרה מסלה
מקטל / מקטל	שלוש אותיות שורש + מ' תחילית	* מקום	מקטל - מבצר מגרש מתחם מקדש מפעל מקטל - מעון	גרוניים - מחלף מאגר נפיו"ן - מוסד מורד נל"י/ה - מבנה מחסה ע"וי - מבוא מלון
מקטלה	שלוש אותיות שורש + מ' תחילית ו-ה סופית	* מקום	מסעדה מפקדה מספחה מכבסה מכלאה מכללה	גרוניים - מחלקה נפו"י - מושבה מועצה ע"וי - מצודה מלונה
מקטלת	שלוש אותיות שורש + מ' תחילית ו-ת' סופית	* חפצים	מדפסת מחברת מחצלת	חפי"נ - מגבת חפי"צ - מצקת מצגת
קטלטל	שלוש אותיות שורש + הכפלת עה"פ ולה"פ	* הקטנה	קלבלב שפנפו שמנמו מתקתק בצלצל הערה: במילים כלבלבון זנבנבון חוזזירון יש הקטנה כפולה - שורש + משקל - קטלטל להקטנה + X ון להקטנה.	גרוניים - אדמדם חמצמץ עגלגל

שורש תנייני

שורש תנייני נוצר משם עצם כאשר התחילית או הסופית של שם העצם הפכו לחלק מן השורש החדש.

קיימים שורשים תנייניים בעלי 3 עיצורים = גזרת השלמים, וקיימים שורשים בעלי 4 עיצורים = גזרת המרובעים.

השורש הראשון (המקורי) אשר איתו יוצרים את שם העצם הוא תמיד בעל שלושה עיצורים. מהשורש החדש שנוצר = השורש התנייני ניתן ליצור מילים חדשות.

תהליך יצירת מילה בעלת שורש תנייני:

<u>שורש מקורי</u>	<u>שם עצם</u>	<u>שורש תנייני</u>	<u>מילה חדשה</u>
ק-צ-ר	תְּקַצִּיר	ת-ק-צ-ר	תְּקַצֵּר מְתַקְצֵר
ש-ק-פ	מִשְׁקַפִּים	מ-ש-ק-פ	מְמַשְׁקֵף
ג-נ-נ	מָגֵן	מ-ג-נ	מְגַנֵּן מְמַגֵּן
ח-מ-צ	חֲמָצוֹן	ח-מ-צ-נ	חֲמַצְנוֹן חֲמַצְנוֹן חֲמַצְנוֹן

התחיליות הנפוצות לשורש תנייני הן: א. מ. ת. הסופיות הנפוצות לשורש תנייני הם: ת. נ.

דוגמאות לשורשים תנייניים על-פי המוספיות השונות:

<u>שורש מקורי</u>	<u>שם עצם</u>	<u>שורש תנייני</u>	<u>פעלים ושמות חדשים שנוצרו מהשורש התנייני</u>
ז-כ-ר	אֲזָכְרָה	א-ז-כ-ר	אֲזָכֵר אֲזָכְרָה אֲזָכְרוּ
י-ס-ד	מוֹסָד	מ-ס-ד	מְסַדֵּם מְסַדֵּם מְסַדֵּם מְסַדֵּם
ס-ג-ר	מְסַגֵּרֶת	מ-ס-ג-ר	מְסַגֵּר מְסַגֵּר מְסַגֵּר
ע-ש-ה/י	תַעֲשִׂיהָ	ת-ע-ש	תַעֲשֵׂה תַעֲשֵׂה תַעֲשֵׂה
ס-ב-כ	תְּסַבִּיךְ	ת-ס-ב-כ	תְּסַבֵּךְ תְּסַבֵּךְ
ח-ש-ב	חֲשָׁבוֹן	ח-ש-ב-נ	חֲשַׁבְנוּ חֲשַׁבְנוּ חֲשַׁבְנוּ
ד-מ-ה/י	דְּמִיוֹן	ד-מ-י-נ	דְּמִיֵּן דְּמִיֵּן דְּמִיֵּן
ת-כ-נ	תְּכַנִּית	ת-כ-נ-ת	תְּכַנֵּת תְּכַנֵּת תְּכַנֵּת
מ-צ-ה/י	תְּמַצִּית	ת-מ-צ-ת	תְּמַצֵּת תְּמַצֵּת תְּמַצֵּת